
Diplomàcia per a una guerra:

les potències occidentals en la Guerra d'Espanya
de juliol a setembre de 1936

Javier Lara Fonfría
al259489@uji.es

I. Resum

Des que es produí el colp d'Estat –i fins i tot abans si ens referim als insurgents–, l'aparell diplomàtic ha estat una de les qüestions principals d'aquest estudi. Una vegada encetada la Guerra d'Espanya, els dos bàndols, el republicà i l'insurgent, el posaren en marxa per tal de buscar el suport internacional necessari per a trencar l'empat tècnic en què es trobaven (i que hauria impedit avançar els dos exèrcits si no haguera rebut l'ajuda estrangera). Per a l'anàlisi ha estat cabdal parar atenció en l'acció diplomàtica i també en el context en què la Guerra d'Espanya s'articula, més enllà del territori nacional, en un context Europeu que estava supeditat a les condicions en què se signà la pau en 1918, en un context en què el gestor més important havia de ser la Societat de Nacions (SdN). En el moment històric que ens ocupa, en l'àmbit internacional estava executant-se la política d'apaivagament, la qual cosa es traduí en la Guerra d'Espanya en la política de no-intervenció.

Detallem la metodologia més endavant, però breument apuntarem que la revisió bibliogràfica del tema ha estat primordial per a assolir la maduresa intel·lectual adequada per a fer una interpretació correcta de la diplomàcia dels bàndols enfrontats, així com de les raons que van conduir Occident a articular la política de no-intervenció que ja hem esmentat. Això no obstant, també s'han consultat les hemeroteques nacional i internacional –anglesa i francesa–, per a donar raó de la que és la conclusió principal d'aquest estudi: la Guerra d'Espanya no es pot entendre –ni tampoc el curs ni la fi–, si no es para l'atenció en la política de no-intervenció i en el paper que tingueren les potències occidentals, així com al context internacional en què aquesta guerra s'esdevé.

Paraules clau: Guerra d'Espanya, Segona República, Franco, colp d'Estat, internacionalització, Societat de Nacions, política de no-intervenció.

II. Introducció

A simple colp d'ull, pot semblar una mica contradictori el títol del nostre treball, perquè relacionem termes que, *a priori*, són antagònics, ja que la diplomàcia implica negociació i enteniment per a portar a terme algun acord mentre que la guerra no suposa més que enfrontament i lluita. Així doncs, aquesta és l'originalitat d'aquest estudi: s'hi posen en relleu aquests dos termes, radicalment contraposats. Fixarem l'atenció en les relacions diplomàtiques que s'articulen entorn de la guerra, tant per part de l'executiu republicà

com per part dels revoltats, la qual cosa, sense cap dubte, oferirà a la guerra un clar vessant transnacional i internacional.

Per a analitzar correctament la situació en què la guerra es converteix en diplomàcia, hem de tindre molt en compte el panorama internacional. I és que les democràcies occidentals, per por que la Segona República Espanyola experimentara una revolució al més pur estil soviètic –amb la possible soviètzació conseqüent d’aquestes, es decidiren per la política de no-intervenció, germana de la política d’apaivagament que França i Regne Unit articulaven des de feia anys, abans de l’esclat de la Guerra Civil Espanyola.

Així les coses, aquest és el marc en què s’insereix el nostre estudi, per la qual cosa és natural que haja estat primordial l’anàlisi del que David Jorge anomena el «front internacional» (Jorge, 2016: 107-177) o, el que és el mateix, la conjuntura en la qual es desenvolupa l’enfrontament bèl·lic i que serà cabdal per a entendre’n el desenvolupament, a causa de la internacionalització d’aquest des del moment en què es produeix el colp d’Estat i perquè s’engega la diplomàcia, tant insurgent com governamental. D’aquesta manera, no podem abordar l’estudi de la contesa espanyola sense fer referència a la declaració oficial de no-intervenció i a les mesures que fins a aquesta porten a terme els diferents governs implicats en la guerra. Cal assenyalar que, tot i que ens interessa com i per què s’articula aquesta política de no-intervenció, cronològicament, el treball s’acotarà des de la fi de la Gran Guerra i s’estendrà fins el mateix moment en què es produeix la declaració unilateral i multinacional de no-intervenció, entre finals d’agost i principis de setembre de 1936.

Aquest treball es va presentar en les XXII Jornades de Foment a la Investigació de la Facultat de Ciències Humanes i Socials de la Universitat Jaume I de Castelló, que es van esdevenir en el mateix centre el 24 de novembre de 2017. El títol de la ponència fou el que dona nom al treball, que, alhora, fou la continuació d’una tasca engegada mesos abans: el Treball de Final de Grau elaborat en el marc del Grau en Història i Patrimoni de la mateixa universitat, defensat el 26 de setembre de 2017.

III. Objectius

Principalment, la tasca més destacable d’aquest treball i l’objectiu més assenyalat han estat atendre de forma crítica els motius que portaren a França i el Regne Unit a la no-intervenció, política a la qual es van sumar les principals nacions occidentals –en aquest treball tractem Alemanya, Itàlia, Portugal i els Estats Units. D’aquest objectiu es deriva l’anàlisi necessària de l’origen d’aquesta política, així com la del context internacional en què s’articulà l’aparell diplomàtic que hem esmentat al començament, que,

conseqüentment, convertiria el que havia d'haver estat solament un colp d'Estat en una guerra civil sagnant que dividiria els ciutadans al llarg de molts anys, més enllà dels límits cronològics.

Així les coses, el que es pretén amb aquest treball és analitzar i interpretar una sèrie de qüestions com ara el front internacional de la Guerra d'Espanya, parant atenció a les relacions diplomàtiques de la Segona República Espanyola, així com les del bàndol insurgent. Amb tot, no pot oblidar-se l'anàlisi i la interpretació del caràcter internacional de la contesa. A més a més, cal assenyalar que, com a darrer objectiu d'aquest estudi, s'ha fixat portar terme una reflexió sobre com i per què s'articula la política de no-intervenció.

IV. Material i mètode

Com ja s'ha dit, per a la realització del treball s'han fet servir fonts primàries i secundàries. Entre aquestes, tot i que, com pot consultar-se a la bibliografia, hi ha una relació més o menys extensa de referències per a cada objectiu plantejat, trobem uns quants autors cabdals. Una d'aquestes referències és la relativa al context internacional de la Guerra d'Espanya, el llibre escrit per David Jorge, el títol del qual és *Inseguridad colectiva. La Sociedad de Naciones, la Guerra de España y el fin de la paz mundial* (2016). D'importància rellevant també han estat les aportacions de Ángel Viñas, amb referències com ara *La soledad de la República: el abandono de las democracias y el viraje hacia la Unión Soviética* (2006) i *Guerra, dinero, dictadura. Ayuda fascista y autarquía en la España de Franco* (1984). Altres dues consultes de referència obligada per a qui vulga aproximar-se a la Guerra d'Espanya –i que s'han emprat molt en aquest estudi són *La internacionalización de la guerra civil española (julio de 1936-marzo de 1937)*, de Fernando Schwartz (1972), i *El reñidero de Europa. Las dimensiones internacionales de la guerra civil española*, de Enrique Moradiellos (2001).

Pel que fa a les fonts primàries, s'han utilitzat retalls de premsa, publicats en periòdics espanyols, anglesos i francesos, en l'interval entre el 19 de juliol del 1936 i el 2 de gener de 1939. Aquesta premsa ha estat utilitzada amb una finalitat, que no és altra que la de demostrar l'innegable vessant internacional del conflicte armat espanyol de dues maneres diferents. D'una banda, la internacionalització esmentada es veu reflectida en les diferents publicacions quan aquestes publiquen la participació de les diferents potències en la guerra o com aquesta influeix en la planificació de l'agenda del parlament britànic, per exemple. D'una altra, la presència de titulars que porten com a protagonista la Guerra Civil Espanyola constitueix un testimoni encara més bo de com la contesa sobrepasà les fronteres de l'Estat espanyol.

Quant el mètode, la revisió bibliogràfica ha estat la tasca principal per al desenvolupament de l'estudi, i les fonts primàries han estat un reforç de les secundàries. Partint dels coneixements generals sobre la Guerra Civil que hom adquireix al llarg del temps, el que s'ha fet és analitzar críticament què hi ha de cert i què hi ha d'estereotipat. Per això mateix, la bibliografia d'aquest treball, tot i que siga un treball curt, pot considerar-se extensa, ja que, per poder contrastar fets com volíem, cal consultar moltes fonts i diferents sobre un mateix esdeveniment històric, més encara quan aquest es troba tan marcat ideològicament –com és el cas de la Guerra Civil Espanyola–, ja que en alguns autors el biaix ideològic és patent. Això no obstant, tota la bibliografia referenciada és, sens dubte, rigorosa i científica; no és neutral, perquè les ciències humanes i socials no poden ser-ho, per definició, però sí que és totalment imparcial.

Pel que fa a l'hemeroteca, els 35 retalls de premsa emprats en el Treball de Final de Grau que dona lloc a aquest article han estat utilitzats amb la doble finalitat que anteriorment s'ha assenyalat. Cal tindre en compte que si bé els d'origen anglòfon són més nombrosos, això no representa cap intenció per part de l'autor, sinó que ha estat conseqüència de l'evolució del treball; The British Newspaper Archive és més accessible i, a més a més, hi ha un cercador intern més eficaç en comparació amb el que fa servir la Bibliothèque Nationale de France. Potser per al lector l'elecció d'aquests retalls és aleatòria, però des del parer de l'autor, són els que més bé representen la internacionalització del conflicte. Sols queda afegir que aquests 35 retalls de premsa no s'inclouen en aquest article, però es poden consultar en el Treball de Final de Grau esmentat, dipositat en el repositori de la biblioteca de la Universitat Jaume I de Castelló.

V. El «front internacional» de la Guerra d'Espanya

La contesa ibèrica sovint ha estat interpretada com un conflicte purament endogen, com una croada de l'Espanya imperial i catòlica contra el comunisme; però, si bé la Guerra Civil Espanyola conté factors que indubtablement la fan particular –i tenint en compte que, al cap i a la fi, i de forma molt sintetitzada, fou una guerra civil o, amb altres paraules, una lluita entre dues formes oposades de viure i entendre un mateix Estat–, no es pot negar que la Guerra d'Espanya tingué un «front internacional».

Aquesta idea es recull en el llibre de Fernando Schwartz, on l'autor afirma que és cert que el plantejament de la Guerra Civil va ser, en essència, intern i que el colp d'Estat es va produir per motius de caràcter netament intrínsec, tot i que no hem d'oblidar l'interés i l'entusiasme que despertà la gran guerra dels espanyols a l'estranger, així com la intervenció d'altres potències, i, tanmateix, la

necessitat dels governs europeus de fer el que fera falta per a mantindre la guerra dins de les fronteres espanyoles i evitar així una confrontació a una escala més gran (Schwartz, 1972: 25-37).

Així doncs, queda clar que el que havia de ser un colp d'Estat –i que esdevingué una guerra civil– no es pot entendre únicament dins de les seues fronteres, sinó que hi van influir molt marcadament els esdeveniments que ocorregueren a les democràcies occidentals. De fet, hi ha un corrent d'interpretació, del qual destaca Enzo Traverso, que argumenta que en realitat la Guerra Civil Espanyola no ho fou com a tal i que ha de ser anomenada «Guerra d'Espanya», ja que aquesta «se trató de “la batalla más feroz de una guerra civil que asolaba Europa desde hacia veinte años”» (Traverso, 2009: 53). I és que, com aquest mateix autor afirma, la guerra civil europea està formada per diferents guerres civils locals. D'altra banda, «la guerra civil española aparece, entonces, desde varios puntos de vista, como la prefiguración del conflicto, de alcance mucho más vasto, que estalla en Europa varios meses después de la proclamación de la victoria por parte del general Francisco Franco» (Traverso, 2009: 58).

Així doncs, observem que per a entendre l'amplitud de la guerra, hem de fixar la nostra atenció sobre Europa i ens hem de remuntar fins a la pau que va succeir la Gran Guerra. L'11 de novembre de 1918, tot i que al Bàltic continuava l'enfrontament, se signà l'armistici que posaria fi a la que avui dia es coneix com la Primera Guerra Mundial o Gran Guerra. Aquest armistici, al qual van seguir nombrosos tractats (i no només en els anys immediatament posteriors a la guerra), no es pot comprendre sense els catorze punts del president Wilson, que foren els inspiradors de la pau que havia de produir-se en la postguerra així com de l'organisme internacional que havia de garantir-hi la pau: la Societat de Nacions, amb seu a Ginebra. Aquests punts foren el *sancta sanctorum* que va regir, de forma molt general, la diplomàcia que es desenvolupa des d'aleshores fins a la Segona Guerra Mundial.

Després de signar l'armistici, encara quedava un llarg camí per recórrer, la qual cosa es pot veure amb els tractats de pau successius. Per a l'evolució d'aquests, es va crear la Conferència de la Pau, amb representants de 27 Estats, tot i que hi era clara la preponderància de 5 potències: França, el Regne Unit, Itàlia, els Estats Units i el Japó. El problema principal perquè l'encontre progressara a París foren els termes en què signava la pau cada Estat quant a l'establiment de fronteres, la qual cosa feia presagiar futures tensions entre els signants.

Tal com assenyala Manel Trigo, el president Wilson volgué incorporar a l'armistici el projecte d'una societat de nacions que fora l'organisme garant del nou *statu quo*. I a més, a l'armistici esmentat havien de seguir-lo una sèrie de tractats, signats entre 1919 i 1920, que establirien les clàusules concretes per a cada territori involucrat.

Com podem observar, hi hagué voluntat per part de les potències aliades –que no duraria molt– per evitar noves guerres i és que, de fet:

the peace settlement following the war had to be a different order from those in the past. It could not simply punish the losers and distribute the gains among the victors. It had to abolish war, or risk the total destruction of society as they knew it (Winter, 2006: 49).

Així les coses, els darrers punts dels punts de l'ideari wilsonià contemplaven el que havia de ser el pacte de referència: el Pacte de la Societat de Nacions, també anomenat Covenant. Aquest, amb les actuacions del seu organisme, havia de garantir la independència política i la integritat territorial de totes les nacions. D'aquesta manera, el text fou presentat el 28 d'abril de 1919 (Jorge, 2016: 46-48).

Tot i el caràcter ambiciós que tenia i la predisposició d'alguns governants per mantenir la pau i evitar una altra guerra, la Societat de Nacions tenia diversos pecats originals i, per tant, presents en l'acta fundacional, per als quals no hi hauria solució possible i que en marcarien el curs i la fi.

Aquestes foren, per una banda, l'absència dels Estats Units en l'organisme ginebrí, a la qual cal sumar-ne altres dos, la d'Alemanya i la de la Unió Soviètica. Tanmateix, hi hagué un altre aspecte que condicionà la SdN i en presagiava el fracàs: la manca d'una força pròpia que coaccionara als estats membres, o no, a complir allò que l'Assemblea disposava. Així doncs, la SdN romandrà ineficax per complet, ja que les resolucions de l'Assemblea es limitaven als problemes de menys importància (Jorge, 2016: 44-46). I és que no podem oblidar que, al cap i a la fi, «violators of the NIA were not subject to prosecution under international law, and the NIC had no formal means of enforcing its decisions» (Esenwein i Shubert, 1995: 191).

Però la fragilitat de la SdN no acaba ací; a més a més, hi havia forces revisionistes dels tractats, tant a països vencedors com vençuts, que no acceptaven l'*statu quo* postbèl·lic (Moradiellos, 2001: 47-48). D'altra banda, el triomf dels bolxevics a Rússia i l'onada de revolucions que va patir Europa entre 1919 i 1920 feren que tots els països capitalistes reaccionaren vers l'estat soviètic i la seua pretensió d'internacionalitzar el comunisme. Així mateix, han de considerar-se el sorgiment del feixisme a Itàlia i del nazisme a Alemanya, i, finalment, la crisi econòmica derivada del crac del 29 i la crisi de la democràcia –o socialdemocràcia– i de l'Estat.

En aquest context transcorre, *mutatis mutandis*, una sèrie de conflictes amb els mateixos patrons, que serà clar antecedent del que havia de passar amb Espanya. Aquests patrons d'actuació foren els següents: l'agressió, la resposta de la SdN amb sancions i la

vulneració de les mesures preses per l'organisme ginebrí respecte als diferents Estats.

Es produirà una escalada de tensions que viurà el seu moment més delicat el 18 de setembre de 1931, amb l'explosió de la línia ferrocarril manxú, i esclatarà per complet l'1 de setembre de 1939, amb la invasió de Polònia per Hitler. Moments de tensió als quals cal afegir *la guerra dei sette mesi*, guerra de propaganda del feixisme de Mussolini que pretenia emular el passat de la Roma de l'antiguitat, al *Mare Nostrum*, envaint Etiòpia; la invasió alemanya de la Renània el 7 de març de 1936, i, per descomptat, la intervenció internacional en la Guerra d'Espanya.

VI. L'acció diplomàtica espanyola: la internacionalització del conflicte

L'alçament militar es produí el 17 de juliol de 1936 al Marroc (en aquell temps, en part, protectorat espanyol), i tot i que s'escampà d'una forma més o menys ràpida, no hi ha cap dubte que va fracassar, la qual cosa va donar lloc a la guerra consegüent. Així doncs, prompte es configurarà una Espanya dividida, només quatre dies després d'haver-se revoltat els insurrectes, un ampli territori quedava ja fora del control de l'executiu de la Segona República (Moradiellos, 2001: 59). Això no obstant, a la resta de la nació, una fracció de l'exèrcit es mantingué fidel a la República, i amb l'ajuda de les recentment armades milícies populars, provinents dels partits i dels sindicats, aconseguí mantindre sota el seu control dues zones separades entre si: la zona centre i el sud i est peninsular i una franja al nord.

La possessió d'uns territoris o altres marcà el desenvolupament de la guerra, per la diferent caracterització d'aquests, ja que mentre la Segona República controlava aquelles parts d'Espanya amb més població i més urbanitzades, així com les més industrialitzades, els rebels tenien en les seues mans regions amb recursos alimentaris importants, tant de caràcter agrari com ramader; i és que, de fet, «más de dos tercios de la producción triguera, la mayor parte de la patata y legumbres y poco más de la mitad del maiz» (Moradiellos, 2001: 60) estaven baix control rebel.

A aquestes diferències cal sumar les financeres, camp en què en un principi la situació era més favorable a la Segona República –ja que controlava les reserves importants d'or del Banc d'Espanya, que l'organisme va proporcionar a l'executiu seguint el marc legal establert (Moradiellos, 2001: 59-77). Els insurgents no tenien recursos semblants, però tenien, des de bastant abans que es produïra el colp d'Estat, finançament extern, principalment d'Itàlia, gràcies a les intervencions constants dels monàrquics espanyols i també d'alguns poderosos comercials, com ara Juan March, un dels

contribuents més importants a la causa insurrecta (Cabrera, 2011: 293).

Amb tot, tampoc no podem oblidar les diferències militars. Els que prompte s'identificaren com franquistes comptaven amb les forces del Marroc, les més ben preparades de l'exèrcit espanyol, especialment la Legió i les Forces Regulars Indígenes. També participaren en l'alçament, en un intent de legitimació del colp, la gran majoria de les forces armades, ja que «el gobierno sufrió la defección de más de la mitad del generalato y de cuatro quintas partes de la oficialidad, quedando su defensa en manos de milicias sindicales y populares improvisadas» (Moradiellos, 2001: 60). La República, això no obstant, tenia control majoritari sobre les Forces Aèries, el Cos de Carabiners, la Guàrdia d'Assalt, la Marina i la Guàrdia Civil (Tamames, 1986: 238-239). Organitzats d'aquesta manera els potencials dels bàndols que havien d'enfrontar-se, i unes hores després d'haver-se produït l'alçament, s'engegà tot l'aparell diplomàtic, encara que la República ho féu més tard, tal vegada «se vio sorprendida y sobrepasada por los acontecimientos» (Jorge, 2016: 116).

Davant del que podem anomenar empat tècnic (Aróstegui, 2006: 283), i una vegada configurats ja els dos bàndols, es produeix l'apel·lació a les nacions europees, per part dels governamentals i dels revoltats, fet clau per a interpretar la Guerra d'Espanya com a tal, com un conflicte més del que Enzo Traverso anomena «la Guerra Civil europea» (Traverso, 2009: 53). Així doncs, la Guerra Civil Espanyola no es pot entendre sense la dimensió internacional. A més a més, cal tindre en compte que les diferents maneres en què cada bàndol plantejà el conflicte de cara a les potències occidentals feren que la intervenció estrangera tinguera des del primer moment un marcat caràcter ideològic, ja que els republicans defensaven que la seua lluita era contra el feixisme i els revoltats entenien la guerra com una croada contra el comunisme (Martín, 2001: 38-46).

Així les coses, pel que fa al bàndol governamental, el primer que fa la Segona República, després de constituir el govern del president Giral, alhora que es gestionen les actuacions internes oportunes, és enviar un telegrama al govern francès, en què demanava la col·laboració per a l'aprovisionament d'armament i material bèl·lic. Aquest fenomen no és nou, ja que l'Estat espanyol sempre havia comprat l'armament i el material bèl·lic a altres nacions. Així mateix, les peticions republicanes es van dirigir també a les autoritats britàniques, a Alemanya, –per paradoxal que parega– a la Unió Soviètica i als Estats Units. Sols el cas de l'URSS és innovador, la resta de nacions són proveïdores tradicionals de l'Estat espanyol (Viñas, 2006: 30). Només cal afegir la sol·licitud d'ajuda que l'executiu feu a Mèxic, mitjançant el govern francès, donades les traves que el front popular gal tenia per a intervindre-hi directament.

I el mateix van fer els militars insurgents per tal de rebre una mica d'ajuda que poguera provindre de les potències més properes a la seua ideologia. Així les coses, s'intentà negociar amb Alemanya i Itàlia, a causa del caràcter feixista, però també amb Anglaterra, pel govern de signe conservador. La primera acció de Franco fou autoritzar Luis Bolín, advocat, periodista i corresponsal de l'ABC a Londres, per a «gestionar en Anglaterra, Alemanya o Itàlia la compra urgente para el ejército español no marxista de aviones y material. Tetuán, 19 de julio de 1936. El General Francisco Franco» (Schwartz, 1972: 60). Així mateix, també viatjà a Lisboa per a aconseguir més suports.

Tant José Giral com el general Francisco Franco es dirigiren a les potències europees sol·licitant ajuda. Així doncs:

La simultánea petición de ayuda exterior formulada por ambos bandos suponía un reconocimiento explícito de la dimensión internacional presente en el conflicto español y un intento deliberado de sumergirlo en las graves tensiones que fracturaban la Europa de los años treinta (Moradiellos, 2001: 78).

VII. Creació del Comitè de No-Intervenció

La creació del Comitè de No-Intervenció és la culminació de la política de no-intervenció que s'estava portant a terme des de feia ja mesos. Pel que fa al Regne Unit, decidir-se per la no-intervenció fou molt més fàcil, ja que el seu govern observava Franco amb certa benevolència, pel seu caràcter conservador, catòlic, militar i anticomunista. Així doncs, des del primer moment, si bé la venda a la Segona República no fou prohibida, en la pràctica es veié dificultada per una burocràcia més que enrevessada. A més a més, l'executiu britànic es posicionà a favor de la no-intervenció més ràpidament que França, ja que la postura britànica estava clara des del 22 de juliol, quan es va decidir una posició de neutralitat que afavoria clarament i decisiva els revoltats (Viñas, 2006: 63-67).

Així, el primer d'agost, el Consell de Ministres francès es reuní i apostà, ara ja fermament, per la no-intervenció, la qual cosa no vol dir que tots els ministres hi estigueren d'acord. A causa de la divisió dels ministres, es va endarrerir la declaració oficial, però aquestes discrepàncies han de fer veure que l'adopció de la no-intervenció fou un procés llarg i costós, que, a poc a poc, anaren experimentant diferents nacions europees, fins a un total de 27.

Així doncs, pel que fa a l'acord de no-intervenció –o NIA, pel seu nom en anglés (Non-Intervention Agreement)–, hem de tindre molt en compte que tot i que sovint parlem del pacte de no-intervenció, «this was never recognized as a unified and legally binding document» (Esenwein i Shubert, 1999: 190-191). Tal vegada pot

plantejar-se la possibilitat que no era una declaració conjunta i sí multilateral perquè com a recurs polític, tot i l'ètica qüestionada, no té cap contestació, però des del punt de vista jurídic vulnera el dret internacional (Schwartz, 1972: 97-140).

L'objectiu principal de la no-intervenció, en resum, és confinar la guerra dins de les fronteres espanyoles. Tanmateix, també en té d'altres, que responen a una mateixa motivació: la por que la guerra s'estenguera per Europa. Així doncs, per una banda, i amb relació amb l'intent d'isolament, el que es pretén aconseguir és que França no ajudara la Segona República, amb la qual cosa es creia que es podia donar una clara justificació als feixismes europeus per a intervindre en la Guerra d'Espanya, ja que la por a un enfrontament hipotètic amb Hitler o Mussolini atemoriria Europa sencera. D'altra banda, també es volia facilitar les relacions diplomàtiques franceses i britàniques, i així evitar que els primers s'aliaren amb els soviètics.

Arribats a mitjan agost de 1936, amb cada vegada més signants de la política de no-intervenció, es veu ja clarament el primer error d'aquesta: de cap manera pot ser operativa si no compta amb cap organisme amb una funció executiva. I és que al cap i a la fi, el triomf d'aquesta política sempre fou més aparent que real, ja que el sabotatge continu italo-germànic, així com la feble resposta de França i el Regne Unit, determinà des del principi el fracàs de la no-intervenció.

D'aquesta manera, entre el 9 i el 21 de setembre, es produí la culminació de la política francesa. El 27 d'agost, França contactà amb els signants del pacte perquè autoritzaren la formació d'un comitè a Londres. Així, es produí el debat de si fou una proposta francesa o britànica. Fou França la que tingué la iniciativa de crear-lo, però com que la proposta es va fer a Londres –ja que la neutralitat del Regne Unit no es qüestionava– i, a més a més, que fora la capital britànica la que marcara el que Moradiellos anomena «el pla de procediment de treball»–, ens pot fer intuir que Londres i els seus interessos estaven darrere de la màscara francesa (Moradiellos, 2001: 92-105).

Tots els països hi donaren el vistiplau, però hi hagué problemes amb Alemanya i Portugal. Alemanya perquè volia assegurar-se que cada país que formara el Comitè mantinguera encara la seua llibertat d'acció. Finalment, l'autoritzà el 3 de setembre. Portugal, per la seua banda, exigia que cada nació conservara també la seua llibertat, que el comitè tinguera una força coercitiva per fer complir les disposicions d'aquest i que les actuacions del comitè foren totalment imparcials. Finalment, el 8 de setembre, Portugal confirmava que no en formaria part, tot i haver signat.

Així doncs, el 9 de setembre quedà constituït el Comitè de No-Intervenció, dia en què se celebra la primera reunió, al Foreign Office, en què n'és nomenat president el secretari del Ministeri del Tresor britànic, W. S. Morrison, i secretari, un funcionari d'aquest,

Francis Hemming; de nou els britànics hi intervenien de manera protagonista.

Per posar fi a aquest procés de culminació de la no-intervenció, el 15 de setembre es creà el subcomité, les funcions del qual eren reunir les informacions dels diferents governs sobre les mesures que s'havien pres per a engegar l'embargament d'armes a Espanya, unificar aquestes mesures per tal de fer el pacte més unitari i, finalment, estudiar les acusacions de violació (Schwartz, 1972: 171-174).

Amb tot, la República ja estava tocada de mort, no perquè de fet tinguera impossibilitada la compra de material bèl·lic per la neutralitat pretesa, sinó perquè fou una gran mentida des del primer dia; els revoltats continuaren rebent l'ajuda dels feixistes europeus i caldria sumar-hi, posteriorment, la dels catòlics d'arreu del món i això impossibilità que l'executiu legítim espanyol fera front a la insurrecció militar. A més a més, el govern es va veure forçat a donar armes a les milícies de partits i sindicats, perquè no tenia cap altre recurs, de manera que la no-intervenció és, almenys en part, causant de la revolució social que es produí en alguns llocs de la rereguarda republicana, així com de la pèrdua de legitimitat de l'executiu i de la vulneració de la legalitat establerta (Jorge, 2016: 149-159).

VIII. Conclusions

Amb el que s'ha exposat al llarg del treball queda clar que el component internacional de la Guerra d'Espanya és clau per a entendre el conflicte. La història oficial del règim feu creure durant anys que la Segona República havia estat venuda a l'URSS. S'ha pogut veure clarament que no fou així i que la diplomàcia, tant insurgent com governamental, sempre concorda amb la política de no-intervenció.

Així doncs, el govern de la nació no va sol·licitar immediatament l'ajuda soviètica, sinó que es dirigí als proveïdors habituals d'armament de l'Estat espanyol, com eren França, el Regne Unit, Alemanya i els Estats Units principalment. De fet, en un primer moment, l'URSS, decidida a mantindre bones relacions amb les democràcies europees –amb França especialment–, no apostà per la venda d'armament i l'enviament d'efectius i d'assessors fins que va quedar ben clar que la política de no-intervenció era una gran farsa, per les actuacions d'Alemanya i Itàlia al bàndol insurgent. A més a més, cal afegir que el mateix Stalin no tenia gaire clara la intervenció a Espanya, interessat com estava a mantindre bones relacions amb Europa, tot i ser conscient que la Rússia soviètica, com a abanderada del comunisme, no podia abandonar el proletariat espanyol.

Així doncs, l'ajuda que va rebre la Segona República –la qual va haver de pagar tota, sense cap excepció, encara que de vegades era

armament antiquat, sovint no arribava mai i tenia uns preus més que exagerats— no té comparació amb la que van rebre els insurgents, molt més modernitzada, efectiva i constant.

Per la banda de la República, les ajudes principals vingueren de l'URSS, de França i de Mèxic, que actuà com a intermediari. A més, cal afegir-hi les Brigades Internacionals, formades a instàncies de la Internacional Comunista, que tingueren una participació activa en la guerra, però amb menys repercussió de la que es creu, ja que, en comparació amb les intervencions d'alemanys o d'italians, el nombre d'efectius fou sempre menor i perquè la República decidí retirar-les de terres espanyoles en un intent desesperat d'apropament a França. Cal tindre en compte un altre país, que defensà els republicans espanyols, tot i que no intervingué en el conflicte. Fou Nova Zelanda, que, a causa del seu moment polític —un govern de signe progressista acabat de formar a l'estiu de 1936—, demanà a la SdN que es fera complir el pacte.

Pel que fa als insurrectes, els contactes amb Alemanya es produïren més tard, en comparació amb els que es van efectuar amb Itàlia, ja que des de la Sanjurjada els sectors més conservadors i reaccionaris de la política espanyola estaven en contacte amb els feixistes italians. A més, cal sumar-hi l'ajuda del Portugal de Salazar, així com la dels catòlics d'arreu del món, encara que les més importants foren les dues quehem esmentat. L'ajuda dels feixismes europeus fou prou més nombrosa que la que va rebre el govern, i també molt més efectiva, ja que, només com a exemple, direm que Franco no hauria pogut iniciar la guerra si Hitler no haguera muntat el pont aeri entre la Península i el Marroc espanyol.

D'aquesta manera, pot afirmar-se clarament que el curs d'allò que, en principi, havia estat un colp d'Estat i després havia degenerat en guerra civil, es va convertir prompte en una guerra en què la intervenció estrangera fou decisiva, per la qual cosa, per entendre-la, hem de parar bona part de la nostra atenció als fets que ocorren a Europa i als que experimenta la Societat de Nacions.

El moment que es viu en l'àmbit internacional està marcat per la crisi de la democràcia —i de les democràcies—, ja que la Gran Guerra feu qüestionar els principis sobre els quals s'assentava. A més a més, cal tindre en compte que la pau de Versalles començà a ser cada vegada més feble, a causa de les agressions que efectuaven diferents nacions, com ara el Japó, Alemanya o Itàlia, per a les quals la SdN no tingué resposta efectiva. Per això, es pretén un cert pacifisme, especialment per part del Regne Unit, que té el seu correlat en l'àmbit internacional en la política d'apaivagament —que, pel que fa a la Guerra d'Espanya, es tradueix en la política de no-intervenció. Així doncs, en el moment en què Europa es planteja aquesta política és perquè, efectivament, la Guerra d'Espanya té un factor internacional que no podem oblidar de cap manera.

Seria interessant, per a pròximes investigacions, analitzar una de les hipòtesis plantejades en aquest estudi. Aparentment, sembla que els conflictes amb Manxúria, Etiòpia, Renània i Espanya responguen al patró següent: agressió, resposta de la SdN amb sancions i vulneració de les mesures preses per l'organisme ginebrí respecte als diferents estats. Així, caldria observar si aquest patró és correcte i en quantes ocasions es repeteix, per tal d'assegurar que aquest n'és el funcionament. Tanmateix, també seria útil comprovar quina diplomàcia es desenvolupà, no amb les potències diferents directament, sinó al si de la SdN, és a dir, a l'Assemblea, durant la Guerra d'Espanya.

Si fem referència a la faceta internacional de la guerra, hem de tindre en compte uns quants aspectes. En primer lloc, encara que es parle de l'ajuda que va rebre la República, no va ser així, ja que el govern va haver de pagar tot el que li va arribar, per la qual cosa, més que *ajuda* es tractà d'operacions de compravenda. En segon lloc, hem de considerar que tot i que es pensa en França com a bressol de la no-intervenció, s'ha de tindre molt clar que la voluntat inicial francesa pretenia ajudar la Segona República i que la decisió que va prendre finalment de no intervindre en la guerra –tot i la divisió entre els ministres i la postura a favor de la república del president, encara que responga també a factors interns innegables– no es pot entendre sense les ingerències britàniques en la política exterior francesa, a causa de la feblesa militar i política en què va quedar França després de la Primera Guerra Mundial. Per reflexionar quin fou el pes que exercí l'executiu britànic sobre el gal en el moment de declarar la no-intervenció, seria útil aprofundir en l'anàlisi de les relacions que es produeixen entre França i el Regne Unit quan esclata la contesa a Espanya.

En tercer lloc, cal recordar que a pesar que l'excusa per a la no-intervenció fora la soviètzació que estava produint-se a l'Espanya republicana –el govern de la qual estava, suposadament, davall del domini comunista–, cal tindre en compte que el govern que es formà en començar la guerra i que presidí Giral estigué format completament per republicans de tota classe –però republicans al cap i a la fi, ni socialistes, ni comunistes, ni anarquistes. A més a més, si bé és cert que s'armen les milícies de partits i sindicats i que en alguns llocs aquestes prenen el poder, el que pretenia el govern no era portar a terme la revolució social, sinó dotar-se amb l'armament de les milícies d'una força militar que poguera fer front a la insurrecció, ja que, amb la política internacional desplegada, era l'única opció. Així, per tal de reflexionar de manera crítica i més acurada sobre les relacions de l'executiu republicà amb l'URSS, seria interessant estudiar com es produïren aquestes a mesura que, amb la guerra, anava canviant la composició del govern, i així analitzar en quin grau es produí la soviètzació d'Espanya i del govern –o també

per a examinar si aquesta realment s'esdevingué. Tanmateix, més investigacions sobre en quin grau afavorí la política de no-intervenció la revolució social a la rereguarda republicana serien profitoses.

Així mateix, pel que fa a la internacionalització de la guerra, cal assenyalar que el que sovint s'anomena pacte de no-intervenció en realitat no ho fou, sinó que es tractà de múltiples declaracions unilaterals portades a terme per diferents nacions, un total de 27. Tal vegada és perquè, si haguera estat un pacte, hauria sigut contrari al dret internacional, i no sols això, sinó que hauria contradit també el Covenant, és a dir, el pacte fundacional de la Societat de Nacions. A més a més, una no-intervenció vertadera hauria significat que un govern legítim podria comprar tot allò que necessitara davant de la insurrecció amb total normalitat; però Europa no estava preocupada a legitimar la República, sinó a confinar la guerra dins de les fronteres espanyoles, i així evitar trencar l'equilibri precari en què es trobava.

Així doncs, si s'ha dit que la postura que adopta França respecte a la Guerra d'Espanya és fruit, en part, d'una ingerència britànica, també ho fou la política de no-intervenció, ja que fou el Regne Unit qui dictaminà les disposicions que França havia d'adoptar si volia tindre el seu suport en cas que es produïra un nou conflicte. A més a més, cal assenyalar que les ordres de govern per al Comité de No-Intervenció es van donar des del Regne Unit i que fins i tot la mateixa seu d'aquest estava a Londres.

Amb tot, la no-intervenció fou una política de l'Europa més conservadora que no veia en la Segona República més que un estat satèl·lit de l'URSS, a pesar del signe moderat del govern, i que, més que producte de la sol·licitud de compra als soviètics per la República, fou el correlat de la política d'apaivagament que estava portant-se a terme des que va acabar la Gran Guerra, ja que Occident temia un nou conflicte i no estava disposat a donar la vida dels seus ciutadans, ni la pau ni la tranquil·litat, per cap altre estat, és a dir, com David Jorge afirma, és un pacifisme mal entès, ja que es produeix en un moment fortament militaritzat i políticament i ideològic polaritzat (Jorge, 2016: 148).

IX. Bibliografia

Aróstegui, Julio. 2006. *Por qué el 18 de julio... y después*. Barcelona: Flor del Viento.

Aróstegui Julio i François Godicheau, ed. 2006. *Guerra Civil. Mito y memoria*. Madrid: Marcial Pons.

Bahamonde, Ángel, i Javier Cervera. 2000. *Así terminó la Guerra de España*. Madrid: Marcial Pons.

- Balfour, Sebastian, i Paul Preston, ed. 1999. *Spain and the Great Powers in the Twentieth Century*. Londres: Routledge.
- Borrás, José María. 1981. *Francia ante la guerra civil española: burguesía, interés nacional e interés de clase*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Bosch, Aurora. 2012. *Miedo a la democracia: Estados Unidos ante la Segunda República y la guerra civil española*. Barcelona: Crítica.
- Cabrera, Mercedes, ed. 1990. *Europa en crisis: 1919-1939*. Madrid: Fundación Pablo Iglesias.
- . 2011. *Juan March (1880-1962)*. Madrid: Marcial Pons.
- Casanova, Julián. 2011. *Europa contra Europa (1914-1945)*. Barcelona: Crítica.
- Casanova, Julián i Paul Preston, coord. 2008. *La guerra civil española*. Madrid: Fundación Pablo Iglesias.
- De la Cierva, Ricardo. 1996. *Historia esencial de la guerra civil española: todos los problemas resueltos, sesenta años después*. Toledo: Fénix.
- Del Río, Eugenio. 1982. *La razón de la fuerza. La amenaza de guerra en Europa: política y violencia en Occidente. Ejército y política en el estado español*. Madrid: Revolución.
- Esenwein, George Richard, i Adrian Shubert. 1995. *Spain at War: the Spanish Civil War in Context: 1931-1939*. Londres: Longman.
- Farré, Sébastien. 2006. *La Suisse et l'Espagne de Franco. De la guerre civile à la mort du dictateur (1936-1975)*. Lausanne: Éditions Antipodes.
- Fuentes, Maximiliano. 2014. *España en la Primera Guerra Mundial. Una movilización cultural*. Madrid: Akal.
- Gil, Julio. 2000. *Sobre España inmortal sólo Dios. José María Albiñana y el Partido Nacionalista Español (1930-1937)*. Madrid: UNED Ediciones.
- Howson, Gerald. 2000. *Armas para España: la historia no contada de la Guerra Civil española*. Traducció de Bernardo Moreno Carrillo. Barcelona: Península.
- Jackson, Gabriel. 1997. *Civilización y barbarie en la Europa del siglo xx*. Traducció de Carmen Aguilar. Barcelona: Planeta.
- Jorge, David. 2016. *Inseguridad colectiva. La Sociedad de Naciones, la Guerra de España y el fin de la paz mundial*. València: Tirant Humanidades.
- Judt, Tony. 2014. *El peso de la responsabilidad*. Traducció de Juan Ramón Azaola. Madrid: Taurus.

- . 2008. *Sobre el olvidado siglo xx*. Traducció de Belén Urrutia. Madrid: Taurus.
- Labanca, Nicola. 2005. *Una guerra per l'impero. Memorie della campagna d'Etiopia (1935-36)*. Bolonya: Società Editrice il Mulino.
- Martín-Aceña, Pablo. 2001. *El oro de Moscú y el oro de Berlín*. Madrid: Taurus.
- Moradiellos, Enrique. 2001. *El reñidero de Europa. Las dimensiones internacionales de la guerra civil española*. Barcelona: Península.
- Ojeda, Mario. 2016. *Mexico and the Spanish Civil War. Political repercussions for the republican cause*. Brighton i Eastbourne: Sussex Academic Press.
- Pericay, Xavier, ed. 2003. *Cuatro historias de la República*. Madrid: Destino.
- Preston, Paul. 2011. *El holocausto español. Odio y exterminio en la Guerra Civil y después*. Traducció de Catalina Martínez Muñoz y Eugenia Vázquez Nacarino. Barcelona: Random House Mondadori.
- . 1987. *La destrucción de la democracia en España: reforma, reacción y revolución en la Segunda República*. Madrid: Alianza.
- , ed. 1999. *La República asediada: hostilidad internacional y conflictos internos durante la Guerra Civil*. Madrid: Península.
- Saz, Ismael. 1986. *Mussolini contra la Segunda República. Hostilidad, conspiraciones, intervención (1931-1936)*. València: Edicions Alfons el Magnànim.
- Schwartz, Fernando. 1972. *La internacionalización de la guerra civil española (julio de 1936 - marzo de 1937)*. Esplugues de Llobregat: Ariel.
- Tamames, Ramon. 1986. *La República. La era de Franco*. Madrid: Alianza.
- Traverso, Enzo. 2009. *A sangre y fuego. De la guerra civil europea (1914-1945)*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- Traversoni, Alfredo. 1980. *El mundo entre dos guerras*. Madrid: Cincel-Kapelusz.
- Trigo, Manuel. 1994. *Manual de historia de las relaciones internacionales*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia.
- Viñas, Ángel. 2009. *El honor de la República. Entre el acoso fascista, la hostilidad británica y la política de Stalin*. Barcelona: Crítica, Barcelona.

- , ed. 2012. *En el combate por la historia. La República, la Guerra Civil, el franquismo*. Barcelona: Pasado y Presente.
- . 1984. *Guerra, dinero, dictadura. Ayuda fascista y autarquía en la España de Franco*. Barcelona: Crítica.
- . 2006. *La soledad de la República. El abandono de las democracias y el viraje hacia la Unión Soviética*. Barcelona: Crítica.
- Winter, Jay. 2006. *Dreams of Peace and Freedom. Utopian Moments in the 20th Century*. Londres, New Haven: Yale University Press.

